

جایگاه زنان در توسعه اکوتوریسم پایدار

امیرعلی برومند^۱، فاطمه طباطبائی یزدی^{۲*}

دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست

Amirali.boroumand@mail.um.ac.ir

f.tabatabaei@um.ac.ir

چکیده

صنعت گردشگری امروزه به سرعت در حال رشد است و بسیاری از صاحب نظران، قرن ۲۱م را قرن گردشگری نامیده‌اند. از میان اقسام متنوع گردشگری، اکوتوریسم رشد چشمگیری داشته است. اگر دست‌اندرکاران و ذی‌نفعان حوزه اکوتوریسم به کارکردهای مهم آن پی ببرند و همچنین با بررسی‌های دقیق پس از شناسایی مشکلات درصد رفع آن‌ها برآیند، علاوه بر حفاظت محیط زیست و منابع طبیعی به رشد اقتصادی و توسعه پایدار دست خواهیم یافت. در این جستار سعی شد تا پس از بررسی پارادایم توسعه پایدار، رابطه اکوتوریسم با آن و اهداف کلان ترسیمی در توسعه پایدار که اکوتوریسم در نیل به آن‌ها می‌تواند نقش سازنده ایفا کند، مشخص شود و در این راستا، به جایگاه زنان برای نیل به این مهم اشاره‌ای خواهد شد و راهکارهایی برای توسعه اکوتوریسم سازگار با محیط‌زیست با مشارکت زنان ارائه می‌شود. از آنجا که اکوتوریسم با علومی: چون اقتصاد، آموزش، اکولوژی، جامعه‌شناسی، برنامه‌ریزی و مدیریت محیط‌زیست پیوندی ناگسستنی دارد، لذا در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های توسعه یک منطقه با استفاده از متخصصان علوم مختلف و بهره‌گیری از دانش بومی که زنان در انتقال سینه‌به‌سینه آن نیز دارای جایگاه ویژه‌ای هستند، می‌توان به اکوتوریسم پایدار دست یافت. علاوه بر توانمندسازی زنان که به افزایش توان اقتصادی منطقه می‌انجامد، با بهره‌گیری از مشارکت داوطلبانه آن‌ها طی یک برنامه مدیریتی و آموزش آن‌ها می‌توان از هزینه‌های پروژه‌های با اهداف چندگانه حفاظتی و گردشگری کاست و ضریب اطمینان پروژه‌های تعریف شده با هدف نیل به توسعه پایدار را افزایش داد.

کلیدواژه‌ها: گردشگری پایدار، مدیریت، توانمندسازی زنان، بوم‌گری، پایداری بوم‌شناختی.

۱- دانشجوی مقطع کارشناسی علوم و مهندسی محیط زیست، گروه محیط زیست دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست دانشگاه فردوسی مشهد.

۲- استادیار محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست دانشگاه فردوسی مشهد *نویسنده مسئول: فاطمه طباطبائی یزدی.



۱- مقدمه

مهم‌ترین انگیزه جهانگردان در دیدن جاذبه‌های طبیعی، ارضای حس کنجکاوی‌شان در جهت شناخت و بررسی اجزای شگفت‌انگیز طبیعت از جمله گونه‌های گیاهی و جانوری است. جاذبه‌های طبیعی هیچ‌گاه تکراری نمی‌شود، زیرا اکوتوریست‌ها بیشتر با اهداف تفریح، استراحت، رفع خستگی، کسب آرامش روحی و تجدید نیرو برای کار مجدد سفر می‌کنند؛ بنابراین با قاطعیت می‌توان گفت این ویژگی - که مربوط به اکوتوریسم است - امتیاز این گونه از جهانگردی نسبت به دیگر گونه‌های آن است و همین تفاوت عمده باعث افزایش روزافزون شمار بازدیدکنندگان از جاذبه‌های طبیعی، پارک‌های ملی و دیگر مناطق حفاظت‌شده گشته است (سقایی ۱۳۸۱: ۱۷ و ۲۰).

پارادایم توسعه پایدار

توسعه پایدار در یک محیط تنها با در نظر گرفتن همزمان مؤلفه‌های توان اکولوژیک، نیروی انسانی و منابع مالی محقق می‌شود. گزارش کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه^۲ (WCED) کمیسیون براندتلند توسعه پایدار را این‌گونه تعریف می‌کند: «توسعه پایدار را باید برآوردن نیازهای انسان‌ها در زمان کنونی بدون وارد کردن خدشه در توانایی‌های نسل‌های آینده در جهت برآوردن نیازهای طبیعی خودشان دانست» (طباطبائی یزدی ۱۳۹۶: ۳). به‌رغم پیچیدگی و چندبعدی بودن پارادایم توسعه پایدار و وجود دیدگاه‌های مختلف سازمان ملل در اسناد مختلفی که به‌عنوان راهبرد کلی ملل جهان جهت دستیابی به توسعه پایدار به‌عنوان مبنا قرار داده است و با تأکید بر توسعه متوازن و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و محیط زیست برای دستیابی به ارزش‌هایی همچون: عدالت درون و بین نسلی، عدالت، دموکراسی، برابری جنسیتی و تنوع داشته و اصول راهبردی این برنامه تفکر سیستمی، بهره‌وری مطلوب، آینده‌نگری و مشارکت فعال و پاسخ‌گویانه را بیان کرده است (ذوالفقاری ۱۳۹۱: ۱۳، ۱۰).

اکوتوریسم

در دهه ۱۹۸۰، در آغاز توجه به توسعه پایدار، اکوتوریسم به‌عنوان راهی برای انتقال درآمد گردشگری به حفاظت از محیط زیست مورد توجه قرار گرفت. دانشمندان و متخصصان با توجه به افزایش فشارها بر روی اراضی بکر و حیات‌وحش در باره کیفیت و نحوه تفریح انسانی در کنار تأمین اهداف حفاظتی، سعی در تعریف مفاهیم بنیادین و ترسیم کیفیت اکوتوریسم کردند (Stronza, A. L, et all. 4,10:2019). تعریف جامعه بین‌المللی اکوتوریسم، از این نوع گردشگری عبارت است از: «اکوتوریسم سفری مسئولانه است که از محیط زیست حفاظت کرده و از رفاه جامعه محلی حمایت می‌کند» (Thampi, S. P. 2005:2,5). همچنین اتحادیه حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی اکوتوریسم را چنین تعریف می‌کند: «اکوتوریسم یک سفر و بازدید محیط زیستی مسئولانه از مناطق طبیعی بکر است که به‌منظور لذت بردن از طبیعت و درک مواهب آن و ویژگی‌های فرهنگی مرتبط با آن انجام شود؛ به‌طوری‌که باعث ترویج حفاظت شود، اثرات منفی بسیار کمی از بازدیدکنندگان در محیط برجای می‌گذارد» (احسانی ۱۳۹۵: ۲۳) و زمینه رشد و توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی تمام ذی‌نفعان از جمله: مردم محلی، سازمان‌های دولتی، سازمان‌های غیردولتی و گردشگران را تأمین می‌کند (Scheyvens, R. 238:2000). اکوتوریست‌ها با دیگر جهانگردان تفاوت‌هایی اساسی دارند، حضور آنان در طبیعت همراه با کشف دوباره و تعامل پویا با اجزای محیط زیست است

1 Paradigm.

2 The World Commission on Environment and Development.

و عمدتاً آن‌ها پیاده‌روی در دامن طبیعت و اقامت در اقامتگاه‌های بوم‌گردی را به خرید در بازارهای بزرگ و حضور در هتل‌های مجلل ترجیح می‌دهند. این تفاوت سلیقه ریشه در انگیزه‌های متفاوت اکوتوریست‌ها با سایر گردشگران در سفر دارد (Puri, 1996: 3,6; Night, P. A. 125,130:2019).

اکوتوریسم و توسعه پایدار

انواع توریسم را می‌توان به دو دسته پایدار و ناپایدار تقسیم کرد. از میان انواع توریسم، اکوتوریسم از سایر انواع، با توسعه پایدار همخوانی و سازگاری بیشتری دارد، چرا که اکوتوریسم گونه‌ای از گردشگری است که از نظر اکولوژیکی پایدار است و به عبارتی علاوه بر پاسخ به نیازهای فعلی اکوتوریست‌ها به حفظ و بسط فرصت‌های اکوتوریستی برای آینده پردازد و به جای صدمه زدن به عناصر اکولوژیک، در جهت پایداری آن‌ها تلاش می‌کند، بنابر این اکوتوریسم اگر همراه با در نظر گرفتن توان اکولوژیک اکوسیستم‌ها باشد، به طور مستقیم می‌تواند در جهت تحقق اهداف کلان «فقرزدایی»، «برابری جنسی»، «ریشه کن کردن گرسنگی»، «رشد اقتصادی و فراهم کردن موقعیت‌های شغلی شایسته»، «رشد صنعت، زیرساخت و نوآوری»، «کاهش نابرابری»، «تولید و مصرف مسئولانه»، «اقدام برای اقلیم»، «زیستن پایدار در آب»، «زیستن پایدار در خشکی» و «مشارکت برای دستیابی به اهداف» برنامه توسعه پایدار سازمان ملل متحد باشد و به طور غیرمستقیم به تحقق بعضی دیگر از اهداف این برنامه کمک کند (اهداف توسعه پایدار ۲۰۳۰: ۱۰، ۴۰)؛ همچنین اکوتوریست‌ها در حفاظت از تنوع زیستی به طور غیرمستقیم سهیم‌اند و به عبارتی دیگر، با اشتغال‌زایی به رفاه و کاهش فقر در اجتماعات بومی کمک می‌کنند و از فشار مردم بومی بر روی طبیعت و بهره‌کشی از منابع طبیعی برای ایجاد درآمد و امرار معاش می‌کاهد (مشیری و ابوسعیدی ۱۳۸۹: ۴، ۷).

اکوتوریسم از منظر اقتصاد محیط زیست

اقتصاد محیط زیست به‌عنوان شاخه‌ای از علم اقتصاد که علاوه بر جنبه‌های اقتصادی محیط زیست و منابع طبیعی، به تأثیر متقابل اقتصاد و محیط زیست توجه دارد (کریم زادگان ۱۳۹۲: ۱۷، ۱۶)، بسیار مهم و حیاتی است. اقتصاد محیط زیست و منابع طبیعی دارای نقش بسیار پررنگی در تعیین جهت‌گیری سیاست‌های کلان حوزه محیط زیست است (بوتکین، کلر، ۱۳۹۴: ۵۲۱، ۵۲۰). نکته اساسی این است که اقتصاد و محیط زیست به‌هیچ‌عنوان از یکدیگر جدا نیستند و نمی‌توان حرکت اقتصادی را یافت که بر محیط طبیعی، مصنوعی یا انسانی تأثیرگذار نباشد. اکوتوریسم اگر با برنامه‌ریزی دقیق، مدیریت جامع و آموزش محیط زیستی همراه باشد، می‌تواند با تأمین اهداف توسعه پایدار ضمن کمک به معیشت و اقتصاد محلی در کنار حفاظت از مناطق غنی زیستی قرار گیرد و جایگزین سبک معیشت پرخطر و مخرب افراد محلی شود (خاتونی و کلاهی، ۱۳۹۸: ۴، ۷).

جایگاه و نقش زنان در توسعه پایدار

جایگاه برجسته تربیتی زنان در نقش کلیدی مادر به‌عنوان مربیان اصلی افراد در نسل‌های آینده جوامع بشری، در کنار سایر نقش‌های خانوادگی و اجتماعی که زنان می‌پذیرند، باعث شده تا محققان در زمینه حفاظت محیط زیست نقش ویژه و پررنگی برای آن‌ها متصور شوند، تا جایی که دستیابی به اهداف آموزش‌های محیط زیستی را بدون مشارکت زنان غیرممکن ارزیابی کرده‌اند. در این زمینه، نظریه‌های گوناگونی وجود دارد. برخی معتقدند زنان به دلیل زن بودن (جنسیتشان) بهتر از مردان از محیط زیست مراقبت می‌کنند. گروهی دیگر معتقدند که زنان نه به‌علت جنسیتشان، بلکه به دلیل تجربه‌هایی که در زمینه استفاده از منابع طبیعی و مدیریت آن دارند، نقش پررنگ‌تری نسبت به مردان دارند. و دسته سوم کارشناسان معتقدند زنان دارای نیروهای

کشف نشده‌ای هستند که آنان را در راه حفاظت محیط زیست نیرومند می‌کند. ازین رو، لازم است برنامه‌ریزان توسعه برای شکوفایی این استعدادها تلاش کنند و بستر مناسبی فراهم آورند. اکوفمنیسم نیز نقش زنان در حفاظت محیط زیست را این‌گونه شرح می‌دهد: «زنان دارای پیوندی ناگسستنی با خاک و حیوانات هستند که با میلی فطری از خاک حفاظت و از حیوانات مراقبت می‌کنند» (ذوالفقاری ۱۳۹۱: ۲۹۶، ۲۹۵).

در زمینه آموزش محیط زیست نیز هدف کلی این است که حساسیت افراد نسبت به حوادث و تغییرات همه‌جانبه محیط زیست افزایش یابد و نسبت به این تغییرات کمی و کیفی دغدغه‌مند شوند. در حقیقت، ارتقاء آگاهی افراد باید منجر افزایش حساسیت آن‌ها و در نهایت کنشگری آنان شود. همان‌گونه که یونسکو در سال ۱۹۸۷ اعلام کرد، هیچ اقدامی در طولانی‌مدت در زمینه کاهش تهدیدات محلی و بین‌المللی محیط زیست روی نخواهد داد، مگر آنکه میزان آگاهی‌های مردم درباره روابط تنگاتنگ کیفیت زندگی بشر و محیط زیست ارتقا یابد. این موضوع خود روشنگر اهمیت آموزش‌های محیط زیست است (ذوالفقاری، ۱۳۹۱: ۱۵، ۱۰). این فرصت از آن جهت که بی‌واسطه امکان تجربیات جدید را برای گردشگران فراهم می‌کند، برای آنان جذاب است. با توجه به این جذابیت، اگر در محیط خانوادگی، مادر و همچنین یک مربی گردشگری و کارشناس محیط زیست در کنار اکوتوریست‌ها قرار بگیرند، می‌توانند در ارتقا دانش، نگرش و رفتار بازدیدکنندگان تأثیری عمیق و درازمدت داشته باشد؛ به طوری که تخریب به حداقل ممکن کاهش یابد. به‌عنوان مثال در کوئینزلند استرالیا آموزش بازدیدکنندگان در مورد تنوع زیستی در طول دیدن جنگل‌های بارانی گرمسیری، ضمن افزایش سطح رضایتمندی و دانش آن‌ها باعث می‌شود تا آنان از ماهیت اکوسیستم و تهدیدات آن آگاه شوند و برای حفظ آن بیشتر بکوشند و دست به اقدام‌های عملی بزنند (Gale, T., & Hill, J. 22,30:2016) و حتی در سبک زندگی و رفتارهای خود تجدیدنظر کنند و منجر به آموزش مؤثر یا به عبارتی منجر به اقدام عملی و کنش فعال افراد شود.

اصل بیستم بیانیه همایش محیط زیست و توسعه سازمان ملل در شهر ریودوژانیرو در سال ۱۹۹۲ بیان می‌کند که زنان در مدیریت و توسعه محیط زیستی نقشی بنیادین ایفا می‌کنند، بنابراین مشارکت کامل آن‌ها در روند دستیابی به توسعه پایدار امری ضروری است (پالمر ۱۳۹۶: ۱۰۶)؛ همچنین کلان‌هدف پنجم از اهداف کلان توسعه پایدار بر ازین بردن تمام اشکال تبعیض، خشونت علیه زنان و دختران، به رسمیت شناختن و بهادادن به فعالیت‌های زنان در نقش ارزشمند مادر در خانه، تضمین مشارکت کامل و مؤثر زنان و ایجاد فرصت‌های برابر رهبری در تمامی سطوح تصمیم‌گیری در زندگی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی آن‌ها و اجرای اصلاحات با هدف اعطای حقوق برابر به زنان در منابع اقتصادی و همچنین اتخاذ و تقویت سیاست‌های معقول و قوانین لازم‌الاجرا برای ترویج برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان و دختران در تمام سطوح تأکید می‌کند (اهداف توسعه پایدار، ۱۳۹۵: ۴۰، ۴۱). از آنجا که زنان بومی در استفاده از محصولات بومی کشاورزی و ساخت صنایع دستی یا طبخ غذاهای بومی مهارت دارند، با توانمندسازی آنان می‌توان علاوه بر دستیابی به اهداف توسعه پایدار که به اجمال به آن‌ها پرداخته شد، به اقتصاد و معاش مردم بومی کمک کرد و در اقدامات مربوط به حفاظت در رویکردهای جدید حفاظت مشارکتی از آن‌ها بهره گرفت و همچنین از دانش بومی آنان (TEK¹) برای حفاظت، تقویت و ایجاد تجربه‌های جدید برای بازدیدکنندگان استفاده کرد (Keenleyside, K.A. et al 7,20:2012).

چالش‌های اکوتوریسم

۱. دانش بوم‌شناختی سنتی یا Traditional ecological knowledge.

با توجه به اینکه اکوتوریسم به سرعت در نقاط مهم تنوع زیستی در سراسر جهان در حال توسعه است (Brandt, J. S., et al, 10,15:2019)، شایسته است در بارهٔ هنجارها، الزامات و محدودیت‌های آن بحث کنیم و تحلیل روشنی از مزایا و معایب آن به دست آوریم (Blamey, R. K. 110,112:1997). دو دیدگاه غالب اکوتوریسم، دیدگاه‌های «حفاظتی» و «بازاریابی» هستند. در دیدگاه بازاریابی منفعت مدیران و افراد دست‌اندرکار حوزهٔ اکوتوریسم در رشد مصرف و فروش منابع اکولوژیک محوریت دارد، اما در دیدگاه دوم یا دیدگاه حفاظتی، اکوتوریسم سازگار، مکمل و به ضامن حفاظت از پایداری منابع طبیعی و محیط زیست تبدیل شده است (Wight, P. 3,5:1993). حضور بازدیدکنندگان در مناطق طبیعی، ممکن است باعث برهم زدن آرامش حیات و نظم طبیعی زیست آنان شود. کاهش تأثیرات اکوتوریسم بر حیات وحش هر منطقه نیاز به یک برنامهٔ تحقیقاتی مبتنی بر شواهد میدانی دارد که میزان و تأثیر عوامل استرس‌زای انسانی بر حیات وحش را شناسایی کند و در عین حال، ارزش اکوتوریسم را برای جوامع محلی روشن کند. در این راستا اپراتورها و اکوتوریست‌ها می‌توانند نقش مهمی در جمع‌آوری شواهد داشته باشند و اطلاعاتشان برای مطالعهٔ اثرات قابل استفاده خواهد بود (Buckley, R. 57,58:2019)، (Blumstein, D. T, et all.) (180,184:2017)

در فعالیت‌های اکوتوریسم، مدیران پناهگاه‌ها و مراکز اکوتوریسم باید ابتدا آسیب‌شناسی کنند و براساس شدت آن، راه‌حل‌هایی عملی ارائه کنند. در تحقیقات صورت‌گرفته در پناهگاه‌های ملی حیات‌وحش در ایالت فلوریدای ایالات متحده آمریکا با بررسی ۳۸ گونهٔ مختلف که بازدید از آن‌ها در برنامهٔ تورهای حیات وحش بود، مشخص شد حساسیت گونه‌های مختلف نسبت به حضور و احیاناً مزاحمت‌های انسان بسیار متفاوت بود. برای کاهش آسیب به گونه‌هایی که حساسیت بیشتری به حضور و فعالیت‌های تفریحی انسانی دارند، می‌توان با بعضی آموزش‌های عمومی و تغییر در شیوه‌های مدیریت در جهت کاهش آسیب‌ها گام‌های مؤثری برداشت. به‌عنوان مثال، انجام تورهای هدایت شده به‌طوری که مردم در اتومبیل خود بمانند، می‌تواند اثرات منفی حضور گردشگران را به‌خصوص در پاییز هنگام ورود گونه‌های مهاجر کاهش دهد (Klein, M. L., 1455,1463:1995)؛ همچنین در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷ در جنگل‌های معتدل هیمالیا تحقیقاتی صورت گرفت تا اثر اکوتوریسم بر تخریب جنگل‌ها بررسی شود. محققان تلفات جنگلی را در ۱۵ قطب اکوتوریسم با مناطق غیرتوریسم در ۴ کشور هیمالیا مقایسه کردند و برای کنترل عوامل تعیین‌کنندهٔ سطح محلی از بین رفتن جنگل، به‌عنوان مثال، تراکم جمعیت، دسترسی به بازار و توپوگرافی از آمار تطبیقی استفاده کردند. نتایج این مطالعه حاکی از آن بود که هیچ یک از قطب‌های اکوتوریسم عاری از هدر رفت جنگل نبود، اما به‌طورکلی موفقیت اکوتوریسم به‌عنوان یک استراتژی حفاظت از جنگل، بستگی به مدیریت و کنترل همهٔ عوامل درگیر دارد. آنچه مسلم است آنکه در منطقه‌ای با فشار زیاد جنگل‌زدایی، اکوتوریسم ضمن پیشگیری، فرصت احیا برای اکوسیستم تخریب‌شده را فراهم می‌کند (Brandt, J. S., et all, 20,22:2019). بعضی کارشناسان اکوتوریسم را تهدیدی در کنار سایر تهدیدهای محیط زیست و به‌خصوص تنوع زیستی می‌پندارند که در حال حاضر بر سایر تهدیدهای مهم حفاظت غلبه ندارد (Buckley, R. C. et all 4:2016) که این مسئله امروزه مورد تأیید متخصصان محیط زیست نیست؛ چراکه تنها زمانی باید این صنعت را مخرب پنداشت که خارج از توان اکولوژیک اکوسیستم‌ها و بدون پشتوانهٔ مطالعاتی و نظارت اجرایی باشد (Wall, G. 485:1997)

۲- مواد و روش‌ها

به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز در این مقاله از روش اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شد و از طریق مراجعه به کتاب‌ها، مقالات و پژوهش‌های علمی اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری و جهت نتیجه‌گیری و تحلیل مرور شده است.



۳- نتیجه گیری

در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، تعداد جوامع محلی که خواهان حضور در مشاغل مرتبط با اکوتوریسم هستند، طی یک دهه گذشته افزایش چشمگیری یافته است که گسترش این موقعیت‌های شغلی باعث محرومیت‌زدایی و توانمندسازی زنان محلی می‌شود (Scheyvens, R. 234,240:2000). با این وجود، تأثیرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در مقصد اکوتوریسم و جوامع محلی بستگی به شیوه‌های مدیریت، برنامه‌ریزی و عملکرد تورها و مدیران دارد (Sangpikul, A.2017). تجربیات جهانی نشان داده‌اند که توانمندسازی زنان پس از آموزش و مشارکت در حوزه اکوتوریسم موجب رشد آن‌ها از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود و حتی هنگامی که ریاست کسب کار خود را بر عهده می‌گیرند، به مراتب موفق‌تر و کارآمدتر عمل می‌کنند (وثوقیو قاسمی ۱۳۹۳: ۵۹۵). توسعه گردشگری پایدار با توجه به ظرفیت‌ها و توان اکولوژیک مناطق به عنوان پیشران توسعه پایدار، باعث فقرزدایی و اشتغال پایدار برای جوامع بومی می‌شود و گسترش فعالیت‌های اکوتوریسم که با مطالعه صحیح و توان‌سنجی منطقه باشد و بر اساس مطالعات بوم‌شناختی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برنامه‌ریزی شود، علاوه بر توانمندسازی زنان و دستیابی به اهداف چندجانبه می‌تواند با بهره‌گیری از توان زنان و مشارکت داوطلبانه آن‌ها از هزینه‌های اقدامات مدیریتی بکاهد و ضریب اطمینان پروژه‌های حفاظتی و مدیریتی را افزایش دهد و باعث بهبود اعتماد به نفس و توانمندسازی همه‌جانبه زنان در جوامع روستایی شود.

۴- مراجع

- بوتکین، دانیل؛ کلر، ادوارد، (۱۳۹۴)، شناخت محیط زیست، زمین سیاره زنده. عبدالحسین وهاب زاده. انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
- سقایی، محسن، (۱۳۸۱)، شهرهای جدید راه حل یا مسئله (نمونه: شهر اصفهان). (فصلنامه علمی- پژوهشی اطلاعات جغرافیایی "سپهر" ۱۱ (۱۴)، ۲۰-۱۷.
- خاتونی، نگین و کلاهی، مهدی، (۱۳۹۸)، اقتصاد اکوتوریسم. همایش ملی توسعه پایدار (با رویکرد فرصت‌ها و چالش‌های سرمایه‌گذاری در منطقه ترشیز).
- ذوالفقاری، حسن، (۱۳۹۱)، مبانی محیط زیست. انتشارات دانشگاه رازی.
- سقایی، مهدی، (۱۳۷۹)، شهرهای ساحلی و گردشگری دریایی، مجله شهرداریها شماره ۱۳۸۱، ۱۳۸. سازمان جهانی جهانگردی، برنامه ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه ای. ترجمه بهرام رنجبریان و محمد زاهدی. انتشارات دانشگاه اصفهان، ۹.
- طباطبایی یزدی، فاطمه، (۱۳۹۵)، اهداف و دستاوردهای دانشگاه فردوسی مشهد در راستای دستیابی به مدیریت سبز همایش ملی دانشگاه سبز، دانشگاه خلیج فارس، ۷.
- کریم‌زادگان، حسن، (۱۳۹۲)، اقتصاد محیط زیست و ارزش‌گذاری مواهب طبیعی. انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد لاهیجان. ۲۹۱.
- مشیری، سید رحیم، سید ابوسعیدی، سیداحمد، (۱۳۸۹)، نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار و روستایی مطالعه موردی شان‌دیز (خراسان رضوی). (جغرافیایی سرزمین ۷) شماره ۴ (پیاپی ۲۸)، ۱-۱۷.
- Blamey, R. K. (1997). Ecotourism: The search for an operational definition. Journal of sustainable tourism, 5(2), 109-130.



- Blumstein, D. T., Geffroy, B., Samia, D. S., & Bessa, E. (2017). Creating a Research-Based Agenda to Reduce Ecotourism Impacts on Wildlife. In *Ecotourism's Promise and Peril* (pp. 179-185).
- Brandt, J. S., Radloff, V., Allendorf, T., Butsic, V., & Roopsind, A. (2019). Effects of ecotourism on forest loss in the Himalayan biodiversity hotspot based on counterfactual analyses. *Conservation Biology*.
- Buckley, R. (2019). Ecology careers in ecotourism. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 17(1), 57-58.
- Buckley, R. C., Morrison, C., & Castley, J. G. (2016). Net effects of ecotourism on threatened species survival. *PloS one*, 11(2), e0147988.
- Duffy, R. (2000). Shadow players: Ecotourism development, corruption and state politics in Belize. *Third World Quarterly*, 21(3), 549-565.
- Gale, T., & Hill, J. (2016). Ecotourism and environmental sustainability: An introduction. In *Ecotourism and Environmental Sustainability* (pp. 21-34). Routledge.
- Keenleyside, K. A., N. Dudley, S. Carins, C.M. Hall and S. Stolton (2012). Ecological Restoration for Protected Areas: Principles, Guidelines and Best Practices. Gland, Switzerland: IUCN. 120.
- Klein, M. L., Humphrey, S. R., & Percival, H. F. (1995). Effects of ecotourism on distribution of water birds in a wildlife refuge. *Conservation biology*, 9(6), 1454-1465.
- Lee, J. H. (2019). Conflict mapping toward ecotourism facility foundation using spatial Q methodology. *Tourism Management*, 72, 69-77.
- Night, P. A. (1996). North American ecotourism markets: Motivations, preferences, and destinations. *Journal of travel research*, 35(1), 3-10.
- Puri, M., Karanth, K. K., & Thapa, B. (2019). Trends and pathways for ecotourism research in India. *Journal of Ecotourism*, 18(2), 122-141.
- Sangpikul, A. (2017). Ecotourism impacts on the economy, society and environment of Thailand. *Journal of Reviews on Global Economics*, 6, 302-312.
- Scheyvens, R. (2000). promoting women's empowerment through involvement in ecotourism: Experiences from the Third World. *Journal of sustainable tourism*, 8(3), 232-249
- Springer, Cham. Wall, G. (1997). Is ecotourism sustainable? *Environmental management*, 21(4), 483-491
- Stronza, A. L., Hunt, C. A., & Fitzgerald, L. A. (2019). Ecotourism for Conservation? *Annual Review of Environment and Resources*, 44.
- Thampi, S. P., 2005, Ecotourism in Kerala, India: Lessons from the eco-development project in Periyar Tiger Reserve. *International Ecotourism Monthly*, vol. 13, No. 6.
- Wight, P. (1993). Ecotourism: ethics or eco-sell? *Journal of travel research*, 31(3), 3-9.